आदिवासी परम्परागत ज्ञान:
उत्पादन, हस्तान्तरण र संरक्षण

डा. मुक्त सिंह तामाङ, मानवशास्त्री

इन्स्टिट्यूट फर सोसियो कल्चर रिसर्च एण्ड एनालाइसिसको "सामाजिक-सांस्कृतिक संवाद शृंखला-२" का लागि प्रस्तुती खाका
१३ मंसीर २०७६, मार्टिन चौतारी

परम्परागत ज्ञान के हो ?

- परम्परागत ज्ञान आदिबासी समुदायले सदियौ देखि आफु बसेको प्राकृतिक वातावरणम अनुभव, प्रयोग र परिक्षणको आधारमा बिकास गरेको ज्ञान हो । परम्परागत ज्ञानको उनीहरुक संस्कृति र पर्यावरणसंग अभिन्न सम्बन्ध हुन्छ र यो गतिशिल र परिवर्तनशील हुन्छ ।
- परम्परागत ज्ञानलाइ चार भागमा बाँडेर हेर्न सकिन्छ ।
  - प्राबिधिक ज्ञान सिप (जस्तै कृषि, पशुपालन, स्वास्थ, वन जंगल, पानी, जमिन, उद्योग आदि सं सम्बन्धित ज्ञान)
  - अभौतिक सम्पदा — भाषा, कला, साहित्य, गीत, संगीत, नृत्य, वास्तुकला इत्यादि
  - समाज व्यबस्था — सामाजिक संगठन, लैंगीक सम्बन्ध, नेतृत्व र निर्णय प्रणाली, प्रथाजनित कानून न्याय व्यबस्था, आर्थिक सम्बन्ध
  - विश्व दृष्टिकोण — दर्शन, सौन्दर्य चेत, धर्म, आध्यात्मिकता आदि

नेपालका आदिबासी जनजातिको परम्परागत ज्ञान कहिले देखिको हो?

परम्परागत प्राबिधिक ज्ञान

- कृषि (बिउविजन, कान्ला निर्माण, माटो, सिंचाइ, रोप्ने, हुर्काउने, बाली, संरक्षण, उठाउने, भण्डारण, खोरीया, बारी, खेत, सिमसार आदि)
- पशुपन्छीपालन (पशुपन्छी जात र छनोट, चरण, घाँस पात, रोगव्याधिको उपचार, उत्पादन, उपयोग आदि)
- स्वास्थ (स्वस्थ जीवनको धारणा, बिमारका प्रकार, औषधीमुलो आदि)
- वन जंगल (वनस्पतिहरुको चिनारी, उपयोग वर्गीकरण, उपयोग र व्यबस्थापन, शिकार, कन्दमुलको प्रयोग आदि)
- पानी (पानी, चरण, घाँस पात, रोगव्याधिको उपचार, उत्पादन, उपयोग आदि)
- जमिन (पानी, चरण, घाँस पात, रोगव्याधिको उपचार, उत्पादन, उपयोग आदि)
- उद्योग (लुगा बुनाइ, सिकर्मि, डकर्मि, डोको नाम्लो, बाटो, कुलेसो आदि)
- खानपीन (ढिडो, मासुको परीकार, जाँड रक्सी, तरकारी, पाहुना सत्कार आदि)

परम्परागत ज्ञानको भण्डार

- भाषा
- गीत
- कथा, मिथक
- जिविका उपार्जनमा प्राबिधिक ज्ञानको अभ्यास
- समय र मौसम अनुसारका अनुष्ठानहरु

परम्परगत ज्ञान उत्पादन र वर्तमान अबस्था

- परम्परागत जीविका प्रणाली र संस्कारमा आधारीत आदिबासी जनसंख्या कति छन ?
- परम्परागत जीविका प्रणाली र संस्कार छाडेर बजार प्रणालीमा आउन बाध्य जनसंख्या कि
  छन ?
- परम्परागत जीविका प्रणाली र संस्कार छाडेर पर्वते खस बाहुन क्षेत्री धर्म संस्कार संस्कृ
  भाषा अबलम्बन कतिले गर्न पुगे ?
- नयाँ पुस्तामा मातृभाषाको ज्ञान कस्तो छ ?
- मध्यम वर्गीय जनजातिमा आफ्नो परम्परागत ज्ञान प्रति कस्तो रुची र लगाव छ ?

हस्तान्तरणका उपाय र माध्यमहरु

- मातृ भाषाको भूमिका
- चाडपर्व र उत्सवहरुको उच्चता
- थातथलोको संरक्षण
- जीविकोपार्जनका व्यबस्थाहरुको निरन्तरता
- आदिबासी शिक्षा प्रणालीको स्तरोन्नती

संरक्षणका सरोकारहरु

- मातृभाषाको संरक्षण (सरकारी कामकाजको भाषा, मातृभाषामा शिक्षा, साहित्य सृजना, मिडियामा प्रयोग)
- सबै प्रकारको परम्परागत ज्ञानको अभिलेखिकरण
- परम्परागत जीविकोपार्जन प्रणालिको निरन्तरता
- संस्कार संस्कृतिलाइ समसामयीक आबश्यकता मुताविक परिमार्जन
- परम्परागत प्राबिधिक ज्ञानलाइ आधुनिक आर्थिक अबस्था संग जोड्ने अबस्था

संरक्षणका चुनौतिहरु

- परम्परागत जीविकापार्जनमा संकट
- आदिबासी जमिन माथिको बढ्दो अतिक्रमण
- विश्वव्यापिकरणले गर्दा आधुनिक बजार प्रणालीमा संलग्न हुनु पर्ने आबश्यकता
- बसाइ सराइ
- परम्परागत ज्ञान बिरोधी आक्रमक बिकासको दबदबा
- खस पर्वते भाषा संस्कृति अबलम्बन गर्नु पर्ने बाध्यता
- राज्यको सकरात्मक कदममा कमी

परम्परागत ज्ञान संरक्षणकालागी आवश्यक बहुसांस्कृतिक राज्यका संरचनाहरु

- राजनैतिक अधिकारका लागी स्वायत्त प्रदेश, क्षेत्र र संरक्षित इकाइहरु
- समानुपातिक समाबेशी राज्यका इकाइहरु
- सांस्कृतिक आत्मनिर्णयको अधिकार
- पहिचान सहितको समृद्धि र मानव बिकास
- संस्थागत सांस्कृतिक विभेदको अन्त्य (कानून, नीति नियम, समाबेशीता इत्यादि)
- आपसी सम्मान सहितको बहुसांस्कृतिक, बहुभाषीक, बहुजातिय नेपालको निर्माण